

Тема 2: План рахунків бухгалтерського обліку

Тема: Класифікація рахунків за економічним змістом

План лекції

1. Види класифікації рахунків.
2. Класифікація рахунків за економічним змістом.
3. Рахунки для обліку господарських засобів і процесів.
4. Рахунки для обліку джерел формування господарських засобів.

1. Класифікація – це групування рахунків за певними однорідними ознаками. Класифікація допомагає вивченню змісту і будови рахунків. Рахунки в бухгалтерському обліку класифікують:

- 1) за економічним змістом;
- 2) за призначенням та структурою;
- 3) за відношенням до бухгалтерського балансу.

2. Класифікація рахунків за економічним змістом встановлює, що саме обліковується на конкретному рахунку. Класифікація рахунків за економічним змістом зумовлена класифікацією об'єктів бухгалтерського обліку, тобто господарських засобів, джерел їх утворення і господарських процесів.

За економічним змістом рахунки бухгалтерського обліку **поділяють на дві групи** (рис 1):

- 1) **рахунки для обліку господарських засобів підприємства і процесів;**
- 2) **рахунки для обліку джерел формування засобів.**

3. Рахунки першої групи використовують:

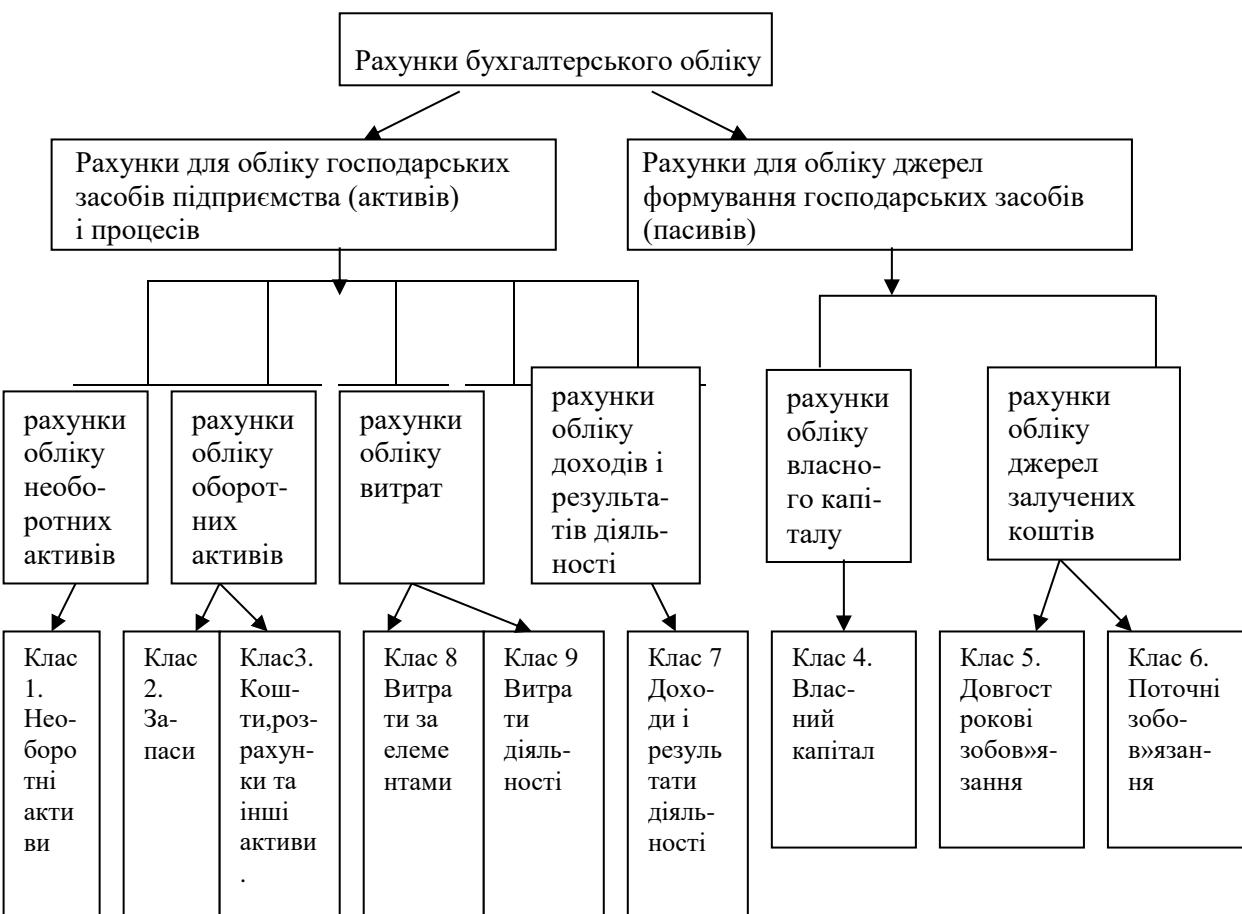
— для обліку необоротних активів;
— обліку оборотних активів, у тому числі для обліку запасів, коштів, розрахунків, витрат діяльності та інших активів. Господарські процеси відбуваються за допомогою необоротних і оборотних активів, тобто відбуваються відповідно до руху активів.

Кругообіг засобів підприємства здійснюється через господарські процеси: постачання, виробництво, реалізація. Рахунки для обліку процесів інколи виділяють в окрему групу.

4. Рахунки другої групи використовують для:

— обліку власних джерел;
— обліку залучених (позичених) джерел.

Власні джерела обліковують на рахунках обліку власного капіталу, забезпечення наступних витрат і платежів. Залучені джерела обліковують на рахунках обліку довгострокових і поточних зобов'язань.

Тема: Класифікація рахунків за призначенням і структурою

План лекції

1. Сутність класифікації рахунків за призначенням і структурою. Основні рахунки.
2. Регулюючі рахунки.
3. Операційні рахунки.
4. Порівняльні рахунки.

1. Класифікація рахунків за призначенням і структурою відображає зміст записів на дебеті, кредиті рахунка і залишку (сальдо), тобто **показує, для яких цілей призначений рахунок і як він побудований.**

За призначенням і структурою рахунки поділяють на **5 груп**:

- 1) основні,
- 2) регулюючі,
- 3) операційні,
- 4) фінансово-результативні,
- 5) позабалансові.

Основні рахунки

Основні рахунки використовують для обліку господарських засобів і джерел їх утворення, що є основою діяльності підприємства. Звідси і назва — основні рахунки. Залишки по цих рахунках служать основою для складання балансу. Поділяються на:

- 1) інвентарні (матеріальні та грошові),
- 2) власного капіталу,
- 3) рахунки розрахунків.

1) Матеріальні рахунки призначені для обліку матеріальних цінностей: основних засобів, виробничих запасів, готової продукції, товарів. У цій групі рахунків обліковують також нематеріальні активи, тобто ті, що не мають матеріального вираження. Рахунки цієї групи активні: за дебетом відображають наявність і надходження матеріальних цінностей, а за кредитом — їх вибуття.

Грошові рахунки призначені для обліку грошових коштів, їх еквівалентів, грошових документів. Ці рахунки активні. За дебетом у них відображають наявність і надходження грошових коштів, а за кредитом — їх вибуття (списання). До цієї групи входять рахунки "Каса", "Рахунки в банках", "Інші кошти".

В аналітичному обліку записи на матеріальних рахунках ведуться також натуральних вимірниках поряд з грошовими. Залишок матеріальних цінностей або грошових коштів можна завжди перевірити за допомогою інвентаризації.

2) Рахунки власного капіталу та забезпечень зобов'язань призначені для обліку власних джерел: статутний капітал, інші види капіталу, цільове фінансування тощо. Рахунки цієї групи пасивні: за кредитом відображаються наявність і збільшення джерел, а за дебетом — їх зменшення, сальдо – кредитове. Облік ведеться тільки в грошових вимірниках.

3) Рахунки розрахунків призначені для обліку розрахункових відносин певного підприємства з іншими підприємствами та фізичними особами. Заборгованість може бути підприємству (дебітори) і на користь іншого підприємства (кредитори). Тому рахунки цієї групи поділяють на активні, пасивні й активно-пасивні.

Активні рахунки розрахунків призначені для обліку дебіторської заборгованості: за дебетом відображаються наявність і збільшення дебіторської заборгованості, а за кредитом — її зменшення, сальдо - дебетове: «Розрахунки з покупцями і замовниками», «Розрахунки з різними дебіторами», «Векселі одержані». В аналітичному обліку деталізуються в розрізі організацій-дебіторів.

Пасивні рахунки розрахунків призначені для обліку кредиторської заборгованості підприємства перед іншими підприємствами, фондами соціального страхування, з працівниками: за кредитом відображаються наявність і збільшення кредиторської заборгованості, а за дебетом — її зменшення, сальдо – кредитове. До них належать: «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», «Розрахунки за виплатами працівникам», «Розрахунки за страхуванням», «Короткострокові позики». В аналітичному обліку деталізуються в розрізі кредиторів.

Активно-пасивні рахунки розрахунків призначені для обліку розрахунків з такими юридичними та фізичними особами, характер заборгованості яких постійно змінюється: дебітори перетворюються у кредиторів і навпаки. В аналітичних рахунках цієї групи сальдо показують за дебетом або за кредитом залежно від стану заборгованості. Сальдо за синтетичним рахунком складається із суми сальдо за всіма аналітичними рахунками і показується розгорнуто: за дебетом — дебіторська заборгованість, за кредитом — кредиторська заборгованість. Тому такі рахунки називають активно-пасивними. Розгорнуте (двостороннє) сальдо за активно-пасивним синтетичним рахунком можна визначити тільки за аналітичними рахунками за допомогою оборотної відомості за аналітичними рахунками. До таких рахунків належать: «Розрахунки за податками й платежами», «Внутрішні розрахунки», «Розрахунки з підзвітними особами».

2. Регулюючі рахунки

У період діяльності підприємства відбуваються зміни реальної вартості активів і пасивів. Для отримання відповідної інформації використовують регулюючі рахунки. Вони призначені для уточнення оцінки господарських засобів або джерел їх формування, які обліковуються на основних рахунках.

Регулюючі рахунки самостійного значення не мають. Вони розглядаються разом з основними, для регулювання яких вони призначені. Регулюючі рахунки поділяються на **доповнюючі й контрарні**.

Доповнюючі регулюючі рахунки збільшують суму залишку основного рахунку, який регулюється. Якщо основний рахунок активний, то і доповнюючий до нього регулюючий рахунок теж активний.

Приклад

Куплені матеріальні цінності та зараховані на дебет рахунку "Виробничі запаси" за купівельною вартістю 1000 грн. Витрати із заготівлі цих цінностей (навантаження, доставка, розвантаження тощо) обліковують на окремому регулюючому рахунку "Транспортно-заготівельні витрати". Вони становили 150 грн. Звідси фактична собівартість придбаних матеріальних цінностей буде 1150 грн, вона складається з купівельної їхньої вартості (1000 грн) і транспортно-заготівельних витрат (150 грн).

Отже, рахунок "Транспортно-заготівельні витрати" є доповнюючим регулюючим рахунком до активного рахунку "Виробничі запаси".

Контрарні регулюючі рахунки зменшують оцінку основного рахунка, до якого вони відносяться. Контрарні рахунки поділяють на контрактивні та контрпасивні. Відрізняються вони місцезнаходженням у балансі.

Контрактивні регулюючі рахунки (тобто протиставлені активним рахункам) щодо балансу пасивні, мають кредитове сальдо й регулюють активні основні рахунки.

Приклад

Основні засоби в сумі 5000 грн обліковують на основному рахунку "Основні засоби" за первинною вартістю, яка складається з ціни придбання та витрат, пов'язаних із придбанням об'єктів. У процесі експлуатації основні засоби поступово зношуються і переносять свою вартість на створюваний за їх допомогою продукт. Їх знос обліковують на окремому рахунку "Знос основних засобів", який становить уже 2000 грн. Щоб визначити залишкову (реальну) вартість основних засобів, потрібно від їхньої первинної вартості відняти суму зносу. Залишкова вартість основних засобів буде 3000 грн, вона вираховується шляхом віднімання від початкової вартості (5000 грн) суми зносу (2000 грн), накопиченої на окремому регулюючому рахунку.

Регулюючі контрпасивні рахунки (протиставлені пасивним рахункам) щодо балансу активні, мають дебетове сальдо, призначені для уточнення суми залишків джерел засобів.

Приклад

Створене підприємство об'явило статутний капітал у сумі 100 000 грн. На звітну дату неоплачений капітал становив 30 000 грн. За таких умов на основному пасивному рахунку "Статутний капітал" буде залишок за кредитом у сумі 100 000 грн, а на регулюючому контрпасивному рахунку "Неоплачений капітал" - залишок за дебетом у сумі 30 000 грн. Реально сплачена сума статутного капіталу буде 70 000 грн, для вирахування якої потрібно від суми об'явленого капіталу (100 000 грн), облікованої за кредитом основного рахунку "Статутний капітал", відняти суму неоплаченого капіталу (30 000 грн), облікованої за дебетом регулюючого рахунку "Неоплачений капітал".

3. Операційні рахунки

Операційні рахунки призначені для обліку господарських процесів. Більшість із них не мають початкового та кінцевого сальдо, а тому їх ще називають робочими, або тимчасовими. Операційні рахунки поділяють на такі групи:

- 1) збірно-розподільчі,
- 2) бюджетно-розподільчі,
- 3) калькуляційні,
- 4) номінальні,
- 5) порівняльні.

1) Збірно-розподільчі рахунки призначені для попереднього збирання витрат і подальшого їх розподілу за об'єктами обліку. Наприклад, витрати за обслуговування та

управління цехом під час їх виникнення не можна прямо зарахувати на конкретне виробництво. Тому такі витрати попередньо збирають за дебетом рахунку "Загальновиробничі витрати", а потім списують у дебет рахунку "Виробництво" за встановленою методикою розподілу. На звітну дату залишку за збірно-розподільчим рахунком немає.

2) Бюджетно-розподільчі рахунки призначені для розмежування витрат і доходів між суміжними звітними періодами. Витрати мають показувати в тому звітному періоді, у якому вони зумовили одержання доходів. До цієї групи входять два рахунки: активний рахунок "Витрати майбутніх періодів" і пасивний рахунок "Доходи майбутніх періодів". Проведені витрати, які відносяться до майбутніх періодів, обліковують за дебетом рахунку "Витрати майбутніх періодів", їх списують за кредитом названого рахунку в міру настання відповідних періодів.

Приклад

Підприємство заплатило 300 грн за оренду складу для зберігання товарів протягом наступних трьох місяців. Сплачена сума 300 грн буде обліковуватися за дебетом рахунку "Витрати майбутніх періодів", її потрібно списувати щомісяця (при настанні відповідних періодів) по 100 грн із кредиту рахунку "Витрати майбутніх періодів" у дебет рахунку "Витрати на збут".

Одержані доходи, які відносять до майбутніх періодів, наприклад, одержана наперед орендна плата за об'єкти, здані в оренду, відображаються за кредитом пасивного рахунку "Доходи майбутніх періодів". У міру настання відповідних періодів показують ці доходи: дебет рахунку "Доходи майбутніх періодів" і кредит рахунку "Інший операційний дохід".

3) Калькуляційні рахунки призначені для обліку витрат, пов'язаних з процесом виробництва продукції, виконання робіт або надання послуг і визначення фактичної собівартості одержаної продукції. За даними цих рахунків здійснюють калькуляцію (визначають собівартість), тому їх називають калькуляційними. За дебетом калькуляційних рахунків обліковують витрати, пов'язані з виробництвом, а за кредитом — оприбуткування готової продукції за її собівартістю. Калькуляційні рахунки активні. Вони можуть мати залишок за дебетом у разі наявності незавершеного виробництва на кінець звітного періоду. До калькуляційних належать рахунки: "Виробництво", "Брак у виробництві", "Капітальні інвестиції".

4) Номінальні рахунки призначені для узагальнення інформації про собівартість реалізованої готової продукції, робіт, послуг і товарів (рахунок «Собівартість реалізації»), а також про витрати операційної і неопераційної діяльності, які не включають до собівартості продукції: «Фінансові витрати», «Витрати на збут», «Адміністративні витрати». Всі ці витрати протягом звітного періоду відображається на дебеті цих рахунків, а наприкінці звітного періоду списується з кредиту цих рахунків на фінансовий результат. Сальдо не мають.

До цієї групи належать також рахунки, на яких обліковують доходи від звичайної (операційної, інвестиційної, фінансової) та надзвичайної діяльності. Наприкінці звітного періоду ці доходи переносять на рахунок "Фінансові результати". Також сальдо не мають.

5) Порівняльні рахунки призначені для порівняння розміру доходів і витрат і визначення фінансового результату. До порівняльних рахунків належить рахунок "Фінансові результати". На кредит цього рахунку відносять доходи, а на дебет — собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), інші витрати, податки. Порівнянням оборотів за кредитом і дебетом рахунку "Фінансові результати" визначають результат діяльності (прибуток або збиток), який списують на рахунок "Нерозподілені прибутки (непокріті збитки)".

Тема: Результативні та позабалансові рахунки

План:

1. Фінансово-результативні рахунки.
2. Позабалансові рахунки.

1. Фінансово-результативні рахунки призначені для відображення фінансових результатів діяльності підприємств і організацій. Сума одержаного прибутку залежить від

обсягу виробництва і реалізації продукції, її собівартості, рівня реалізаційних цін. Прибуток найповніше відображає ефективність діяльності підприємства.

Для обліку і контролю за фінансовими результатами господарської діяльності призначені активно-пасивний рахунок: “Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)”, на якому ведеться облік нерозподілених прибутків чи непокритих збитків поточного та минулих років, а також використаного в поточному році прибутку.

За кредитом рахунку відображається збільшення прибутку від усіх видів діяльності, за дебетом - збитки та використання прибутку.

Рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)" має такі субрахунки:

441 "Прибуток нерозподілений"

442 "Непокриті збитки"

443 "Прибуток, використаний у звітному періоді"

На субрахунку 441 "Прибуток нерозподілений" відображаються наявність та рух нерозподіленого прибутку.

На субрахунку 442 "Непокриті збитки" відображаються непокриті збитки. Їх списання здійснюють за рахунок нерозподіленого прибутку, резервного, пайового чи додаткового капіталу тощо.

На субрахунку 443 "Прибуток, використаний у звітному періоді" відображаються розподіл прибутку між власниками (нарахування дивідендів), виплати за облігаціями, відрахування в резервний капітал та інше використання прибутку в поточному періоді.

2. Розглянуті рахунки бухгалтерського обліку – основні, регулюючі, операційні, фінансово-результативні – складають систему рахунків, що охоплюють всі засоби підприємства, джерела їх формування, господарські процеси і результати діяльності. Ці рахунки взаємно кореспондують між собою і при наявності залишків відображаються в балансі, такі рахунки називаються **балансовими**. Поряд з балансовими рахунками у бухгалтерському обліку використовуються рахунки, які не відображаються у балансі, а розміщуються за його підсумком, то такі рахунки називаються **забалансовими**.

Забалансовані рахунки призначені для обліку засобів, які не належать даному підприємству, але тимчасово перебувають у його користуванні або на зберіганні. До них належать орендовані основні засоби, товарно-матеріальні цінності, прийняті на відповідне зберігання; матеріали, прийняті в переробку; обладнання, прийняте для монтажу та ін. Всі ці засоби обліковуються на балансі тих господарств, яким вони належать. Підприємство, яке прийняло ці засоби в тимчасове користування або на зберігання, обліковує їх на збалансованих рахунках. При складанні балансу залишки цих рахунків показують за підсумком балансу. Інакше при зведенні балансів окремих підприємств по галузях або всьому народному господарству ці засоби були б враховані двічі: один раз а балансі того господарства, якому воно належить, а другий – на балансі господарства, де вони тимчасово перебувають. Це призвело би до перебільшення справжньої величини засобів у народному господарстві.

На забалансованих рахунках обліковують, крім того, бланки суворої звітності (чекові книжки, акції, векселі та ін.), приватизаційні майнові сертифікати, списану на збитки заборгованість неплатоспроможних дебіторів та інші об’єкти, що не вимагають подвійного запису.

До групи збалансованих належать рахунки: “Орендовані основні засоби”, “Товарно-матеріальні цінності, прийняті на відповідне зберігання». «Обладнання прийняте для монтажу”, “Бланки суворої звітності”, “Приватизаційні майнові сертифікати” та ін.

Відмітною особливістю забалансованих рахунків є те, що **вони не кореспондують ні між собою, ні з балансовими рахунками, правило подвійного запису на них не поширюється**: господарські операції на забалансованих рахунках відображаються одинарними записом: тільки по дебету або тільки по кредиту відповідного рахунка. Тобто, при прийнятті об’єкта на облік забалансовий рахунок тільки дебетується (без кредитування іншого рахунка) або кредитується (без дебетування іншого рахунка).

Тема: План рахунків бухгалтерського обліку, його значення і структура.

План лекції

1. План рахунків бухгалтерського обліку та його призначення.
2. Побудова Плану рахунків.
3. Види Планів рахунків.

1. При веденні бухгалтерського обліку на підприємстві необхідно знати, які є рахунки, скільки їх і для чого призначений кожний з них. Все це містить план рахунків. Він є директивним документом, який обов'язковий для всіх підприємств і організацій.

План рахунків — систематизований перелік рахунків, на яких ведеться бухгалтерський облік. Кожний рахунок у плані має код (шифр), тобто умовне цифрове позначення, і назву. Використання кодів рахунків замість їх назви на практиці значно прискорює та полегшує облікову роботу і є необхідною умовою для застосування комп'ютерів.

Міністерство фінансів України наказом від 30 листопада 1999 р. № 291 затвердило **План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій**. Ним користуються всі підприємства і організації України (крім банків і бюджетних установ). План рахунків для комерційних банків затверджує Національний банк України, а для бюджетних установ — Державне казначейство України.

Єдиний план рахунків забезпечує однаковість відображення операцій на різних підприємствах, дає можливість бухгалтерам вільно спілкуватися між собою, тобто забезпечує єдину мову бізнесу.

2. План рахунків бухгалтерського обліку побудований за десятковою системою. Рахунки в ньому згруповані у **десять класів**:

1. Необоротні активи.
2. Запаси.
3. Кошти, розрахунки та інші активи.
4. Власний капітал та забезпечення зобов'язань.
5. Довгострокові зобов'язання.
6. Поточні зобов'язання.
7. Доходи і результати діяльності.
8. Витрати за елементами.
9. Витрати діяльності.
0. Позабалансові рахунки.

Кожний клас включає не більше 10 синтетичних рахунків, а кожний синтетичний рахунок — не більше 9 субрахунків, а максимально можлива кількість синтетичних рахунків — не більше 99.

В основу побудови класу рахунків покладено їх **класифікацію за економічним змістом**.

План рахунків **зорієнтований на складання фінансової звітності**. Інформація з рахунків класів 1,2,3 використовується для заповнення активу балансу; класів 4,5,6 — пасиву балансу; класів 7, 8, 9 — звіту про фінансові результати; класу 0 — приміток до фінансової звітності.

Коди (шифри) рахунків побудовано так: перша цифра означає клас рахунків, друга — номер синтетичного рахунку, третя — номер субрахунку.

Приклад: Код 201 означає: 2 — номер класу "Запаси", 0 — номер синтетичного рахунку "Виробничі запаси", 1 — номер субрахунку "Сировина й матеріали". Наступні цифри використовують для кодування аналітичних рахунків.

Контитування документів первинного обліку, ведення реєстрів бухгалтерського обліку здійснюються із застосуванням щонайменше коду класу й коду синтетичного рахунку, тобто не менше двох цифр.

Міністерство фінансів України Наказом від 30 листопада 1999 р. № 291 затвердило **Інструкцію про застосування плану рахунків** бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. У ній даються характеристика і типова кореспонденція кожного рахунку, а також містяться вказівки щодо ведення аналітичного обліку.

Підприємства використовують тільки ті синтетичні рахунки, які є в плані рахунків. **Субрахунки** використовуються підприємствами, виходячи з потреб управління, контролю, аналізу й звітності, та можуть ними доповнюватися введенням нових субрахунків (рахунків другого, третього порядків) зі збереженням кодів (номерів) субрахунків затвердженого плану рахунків. Кількість і найменування аналітичних рахунків підприємство встановлює самостійно. Рахунки класів 0—7 є обов'язковими для всіх підприємств. Рахунки класу 9 "Витрати діяльності" ведуться всіма підприємствами, крім суб'єктів малого підприємництва, а також інших організацій, діяльність яких не спрямована на ведення комерційної діяльності, з відкриттям за власним рішенням рахунків класу 8 "Витрати за елементами". Малі підприємства та інші організації, діяльність яких не спрямована на ведення комерційної діяльності, можуть вести бухгалтерський облік витрат з використанням тільки рахунків класу 8 "Витрати за елементами".

3. Керуючись чинним планом рахунків, бухгалтер розробляє власний робочий план рахунків виходячи з потреб підприємства. У ньому може не бути окремих рахунків, офіційного плану, оскільки підприємство просто не провадить деяких видів діяльності та господарських операцій.

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та порядок його застосування затверджено **Наказом головного управління Державного казначейства України** від 9 грудня 1999 р. № 114. **План рахунків для банків** затверджено **Національним банком України**. **Наказом Міністерства фінансів України** від 19 квітня 2001 р. № 186 затверджено **спрощений План рахунків** бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва.

Отже, нині в Україні застосовують **п'ять планів рахунків:**

- 1) План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій;
- 2) План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ;
- 3) План рахунків бухгалтерського обліку активів капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва;
- 4) План рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України;
- 5) План рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України.